

SZAKMAI KONCEPCIÓ
AZ MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
FŐIGAZGATÓI PÁLYÁZATÁHOZ

TARTALOM

Előzmények	2
Koncepció az MTA BTK vezetésére, működtetésére és tudományos programjára a 2016-tól induló ciklusban	7
<i>A szervezet vezetése, fejlesztése, a kutatási infrastruktúra működtetése és javítása</i>	7
<i>Tudományos kutatás és közhasznúság – bevezető gondolatok</i>	10
<i>Alapkutatások – tagintézeti és kutatóközponti programok</i>	12
<i>Közhasznúság</i>	14
<i>Pályázatok</i>	15
<i>Publikációs stratégia</i>	15
<i>BTK Kiadó</i>	15
<i>„Digitális bölcsészet”</i>	16
<i>Nemzetközi és hazai együttműködések</i>	19
<i>Humánpolitika, kutatói életpálya</i>	21
<i>Addendum</i>	22
<i>A BTK tudományos munkatársainak korfája</i>	23

Előzmények

2011 végén az MTA akkori elnöke az akadémiai közgyűlési határozattal újonnan alakuló Bölcsészettudományi Kutatóközpont megbízott főigazgatójának nevezett ki. 2012 nyarán pályáztam a végleges főigazgatói posztra, s a két illetékes tudományos osztály és az eseti bizottság támogatásával az elnök 2013. január 1-jétől 2015. december 31-ig megbízott az MTA BTK főigazgatói feladatainak ellátásával. Ezért úgy tartom helyesnek, hogy pályázatom első részében röviden számot adjak az elmúlt három és fél évben végzett vezetői munkámról és az MTA BTK (a továbbiakban: BTK) helyzetéről.

A BTK vezetőjeként három fő feladatot kellett megoldanom: 1. a hét diszciplináris tagintézetből (Filozófiai, Irodalomtudományi, Művészettörténeti, Néprajztudományi, Régészeti, Történettudományi és Zenetudományi Intézet) létrehozni egy működőképes szervezetet; 2. kialakítani egy olyan tudományos profilt, amely a BTK-ban rendelkezésre álló jelentős szellemi kapacitást engedni a legjobban hasznosulni, és elősegíti a BTK nemzetközi integrációját; 3. olyan humánpolitikát folytatni, amely támogatja az előbbi célok elérését.

1. A BTK megszervezése embert próbáló munka volt. Úgy kellett a működőképességet biztosítani, hogy közben meg kellett küzdeni az örökölt problémákkal is. E tekintetben kiváltképpen a Filozófiai és a Régészeti Intézet konszolidációja emésztett fel rengeteg energiát. Nagy sikernek tartom, hogy a 2011-ben még a szétesés szélén álló Filozófiai Intézet mára az egyik nemzetközileg legütőképesebb tagintézetünk lett. Nem csekély eredmény az sem, hogy a Régészeti Intézet hiánya 2014 végére a tizedére csökkent, így 2015 végére helyreállhat az intézet gazdasági egyensúlya. A szervezés magában foglalta egy működőképes gazdasági hivatal és főigazgatói titkárság felállítását, az Igazgatótanács, a Külső Tanácsadó Testület, a Kutatóközponti Tudományos Tanács, a Közalkalmazotti Tanács és a Stratégiai Kollégium létrehozását is. A legtöbb gondot a gazdasági hivatal válsága és konszolidációja okozta, amit végül (2013 elejétől) új vezető alkalmazásával sikerült megoldani. Az intézeti könyvtárakat egységes vezetés alá rendeltük, de közben megőriztük a diszciplináris könyvtárakat, a folyóirat-megrendeléseket ésszerűsítettük, megtörtént az állomány revíziója és folyamatosan zajlik a katalógusok retrokonverziója. A pályázati eredményesség növelése érdekében akadémiai belső pályázaton nyert támogatással pályázati irodát állítottunk fel. Ennek is köszönhető, hogy az alapellátásban kapott kereken 1,5 milliárd Ft mellé évről évre 600–900 millió forintot nyertünk különböző pályázatokon. Új számítástechnikai részleget hoztunk létre, amely nemcsak a BTK informatikai rendszerét egységesítette és modernizálta, de közben komoly támogatást nyújtott és nyújt fejlesztés alatt álló bölcsész adatbázisunknak, amelyben a hét tagintézet páratlan kulturális kincseit (fotótári gyűjteményeket, film-, hang- és videofelvételeket, cikk-kivágatokat és más egyéb, offline típusú hordozókon tárolt anyagokat) fogjuk egységes rendszerben közzétenni. Teljesen új honlapot hoztunk létre (magyar és angol változatban), gyökeresen megújítottuk a kommunikációt, gyorsan és frissen tájékoztatjuk az érdeklődőket a tevékenységünkről. Több tucat (többek között minősítési és szellemi tulajdonkezelési) szabályzatot alkottunk meg. A BTK pénzügyileg stabil, gazdálkodását az Állami Számvevőszék 2014-ben kétszer is vizsgálta, és a legjobban működő intézetek közé sorolta.

2. A BTK megalakulásakor az MTA vezetésének elvárása az volt, hogy a tagintézetek szervezeti önállóságát felszámoljam, s a kiváló kutatásvezetőkre (PI) épülő témacsoporti rendszert hozzak létre. Ezt a magam részéről megfontoltan valószínűsítettem meg, és amint 2012-es pályázatomban és különböző intézkedési terveimben leírtam, a BTK-t igyekeztem olyan szűk mezsgyén vezetni, amely egyensúlyt tart diszciplinaritás és interdiszciplinaritás között. Vezérelvem az volt, hogy az intézetek szakmai önállóságának megőrzésével próbáljuk meg a BTK-t együttes fellépésre is képes központként felépíteni, működtetni és megjeleníteni. Az eredmények azt mutatják, hogy ez

jórészt sikerült is. Miközben az egyes intézetek végzik saját alapkutatásaikat (ezekről alább, a terveknel részletesen szólok), számos olyan program, témacsoport jött létre, ahol a különböző területek képviselői együtt dolgoznak. Az intézetek szakmai munkájának megújítását – a Néprajztudományi Intézet kivételével – teljesen kicserélődött intézeti vezetés vezényelte le. A pénzügyi konszolidálással küzdő Régészeti Intézet élen jár a minőségi fejlesztésben; ezt bizonyítja, hogy 2015-ben akkreditálták mint nagyberuházások esetén Pest megyei régészeti feltárásokban illetékest, a genetikai laboratórium már nemcsak az európai, hanem a tengerentúli (Boston) szakmai világban is elismert, és az intézet jeleskedett a beruházási pályázatokon is. Az intézeteken kívül eredményesen működik több, közvetlenül a főigazgató alá rendelt témacsoport, amelyek jellemzően vagy intézményközi együttműködések, vagy eredményes pályázatok alapján alakultak. Ezek közül a következők emelhetők ki.

1) *Magyar őstörténeti témacsoport*. Fő feladata (részben saját erőforrásokra támaszkodó munkával, részben külső erőforrások bevonásával) a magyar őstörténet kutatásának előmozdítása és a témát övező, felfokozott társadalmi érdeklődés kielégítése.

2) *Médiatörténeti témacsoport*. A Nemzeti Média és Hírközlési Hatósággal közösen alapított kutatócsoport interdiszciplináris keretek között vizsgálja a médiatörténet egyes kérdéseit, és főleg a 19–20. századra összpontosít. Legjelentősebb szakmai vállalkozása a *Médiatudományi Könyvek* című sorozat útjára indítása, melynek eddig négy kötete jelent meg.

3) *Nemzettudat-kutatás multidiszciplináris kutatócsoport*. Ebben OTKA-támogatással hét akadémiai intézet 25 kutatója dolgozik együtt. A projekt elsődleges célja, hogy a nemzetépítés és a humán tudományok, illetve a művészetek diskurzusa közötti összefüggést feltárja.

4) *Refo500 reformációtörténeti témacsoport*. A REFO500 Stiftung nemzetközi konzorcium partnereként és a Refo Research Consortium tagjaként célja a 2017-es nagy évforduló tudományos előkészítése és megünneplése. A témacsoport az európai reformáció történetének magyar vonatkozásait és különlegességeit dolgozza fel, nemzetközi figyelmet, együttműködési lehetőségeket és tudományos publicitást biztosítva a magyar tudományosságának.

5) *Vidéktörténeti témacsoport*. A Nemzeti Emlékezet Bizottságával közösen létrehozott kutatócsoport munkájának középpontjában az 1940-es évektől bekövetkezett, struktúráváltoztató jelentőségű társadalomtörténeti események vizsgálata áll, főleg a vidéki Magyarországon (a szovjetizálástól az iparosításon és a kollektivizáláson át a „kisemberek” mindennapi stratégiáinak kutatásáig).

6) Az interdiszciplináris *Lendület* kutatócsoportok, amelyekből a BTK-ban immár négy van. A *Lendület Szent Korona kutatócsoport* a magyar államiság és történelem legfőbb jelképe, a Szent Korona és a magyar uralkodókoronázások históriáját és hagyományait kutatja és ápolja. Már eddig is számos kiemelkedő szakmai felfedezéssel gazdagította ismereteinket, és komoly publicitást biztosít a bölcsészstudományoknak. A *Lendület 20–21. századi magyar zenei archívum és kutatócsoport* nagy magyar zeneszerzők hagyatékának tervszerű összegyűjtésével kulturális örökségünk egyik nemzetközileg is kiemelkedő és versenyképes részét ápolja és dolgozza fel. Idén induló két további projektünk a középkori magyar gazdaságtörténet, illetve Közép-Európa bronzkori kapcsolatrendszere és a feltételezett vándorlások máig nyitott kérdéseire fog választ adni. A felsoroltakon túl még számos más, interdiszciplináris és partnerintézményekkel indított projektünk van, így például az, amelyik erdélyi műhelyekkel közreműködve háromkötetes monográfiában dolgozza fel a székelység történetét.

7) A BTK 2012-ben fogadta be a Közel-Kelet és az iszlám kutatására szakosodott és nemzetközileg magasan jegyzett *Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézetét*. Az intézet teljes szakmai önállósággal dolgozik, csupán pénzügyi szempontból tartozik a BTK-hoz.

Másik fontos törekvésem az volt, hogy minden lehetséges eszközzel előmozdítsam a BTK nemzetközi integrációját, regionális és hazai vezető szerepét. Ennek elérését szolgálták a következő intézkedések.

1) *A publikációs rendszer megújítása* (az intézetek és a BTK szintjén egyaránt). A Történettudományi Intézetben új könyvsorozatot (ezen belül 6 alsorozat) indítottunk *Monumenta Hungariae Historica* címmel. Az MTA és az Akadémiai Kiadó közötti új egyezmény értelmében átvettük az akadémiai bölcsész folyóiratok (az idegen nyelven közlő *Acták*) lapgazdái feladatait. Ennek részeként a hozzánk került folyóiratok új főszerkesztőire az illetékes osztályokkal való egyeztetést követően a BTK tett javaslatot. Összességében a BTK 23 lapnak a gazdája (ebből 10 idegen, 1 pedig vegyes nyelvű), és további 4 lap kiadásában vesz részt, ily módon meghatározó szerepet tölt be a hazai bölcsészettudomány fenntartásában.

2) *Az idegen (mindenekelőtt angol) nyelvű publikálás kiemelt támogatása*. Ezt szolgálta a *Hungarian Historical Review* című folyóirat indítása, nemzetközi tanácsadó testülettel és az egész magyar történettudományt reprezentáló szerkesztőbizottsággal. A lap az elmúlt két évben komoly tekintélyt vívott ki magának, a legnagyobb adatbázisokba (pl. JSTORE) is bekerült. Támogattuk egyes intézetek idegen nyelvű, forráshiánnyal küzdő időszaki kiadványainak (pl. a Régészeti Intézet *Antaeus* c. sorozatának) felélesztését, kiadását. Akadémiai belső pályázaton nyert pénzből szerény fordítási és lektorálási alapot hoztunk létre idegen (főleg angol) nyelvű könyvek kiadására. Ennek segítségével jelenleg négy kötet fordítása folyik, illetve áll közel a befejezéshez. E program bővítéséhez az elmúlt hónapban sikerült jelentős külső támogatást szerezni (erre később még visszatérek).

3) *A BTK kiadói tevékenységének megerősítése*. A Történettudományi Intézettől örökölt kiadványcsoportot megtartottuk, és a rendelkezésre álló szerény eszközökkel folyamatosan fejlesztettük annak érdekében, hogy a BTK-ban születő kéziratok minél nagyobb hányadát magunk adjuk ki, a lehető legigényesebb módon. Évente 25-30 magas szakmai színvonalú, nyelviileg is lektorált mű kerül ki a műhelyből. A kiadványcsoport egyelőre főleg a Történettudományi Intézet könyveit teszi közzé, de a többi intézet is egyre gyakrabban veszi igénybe szolgáltatásait, hiszen ez anyagilag messzemenően előnyös számára. A részleg növekvő számban ad ki könyvet külső kiadókkal (Osiris, Helikon stb.) közösen is. Az ilyen együttműködések főleg a pályázati támogatások elérésében hasznosak. Visszafogottan próbáltunk megfelelni a születőben lévő digitális publikációs és az ún. Open Access elvárásoknak. Ez a még kiforratlan és számos ellentmondással terhes rendszer talán több problémát vetett fel, mint amennyit megoldott. Miközben a repozitóriumi elhelyezés követelményének igyekeztünk eleget tenni (különösen, ha a pályázati támogatás ezt előírta), a magunk részéről mindent megtettünk annak érdekében, hogy a kifejezetten nem ránk szabott rendszert átgondoltan és a bölcsészettudományokra kedvezőbb módon vezessék be.

4) Belső akadémiai pályázaton elnyert, beépülő támogatással *ún. peregrinációs alap létrehozása*. Ebben az alapban évi húszmillió forint áll rendelkezésre, amelyből kutatói létszámuk arányában részesednek az egyes intézetek. Az intézeti vezetők ezzel a pénzzel támogatják a pályázó kollégák nemzetközi konferenciákon és workshopokon való részvételét, aminek köszönhetően a BTK munkatársainak jelenléte és szereplése a bölcsészettudomány nemzetközi fórumain látványosan megugrott.

5) *Együttműködési szerződések aláírása hazai és külföldi intézményekkel, partnerekkel*. Jelenleg a BTK-nak 27 együttműködési szerződése van, többek között a Nantes-i Egyetemmel, a regensburgi Institut für Ost- und Südosteuropaforschung-gal, a Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Institut-tal, az Erdélyi Múzeum Egyesülettel, a horvát Történettudományi Intézettel és Régészeti Intézettel stb. Jellemző a stratégiai keretegyezmény, amit aztán konkrét projektekre kötött megállapodások egészítenek ki. Az eredmény olykor közös kutatócsoport felállítása, máskor közös konferencia rendezése vagy közös kiadvány létrehozása, de van köztük önkormányzatokkal folytatandó együttműködés is, ami a helyi kulturális identitás megőrzését és a regionális fejlesztést segíti elő. Egyébként a tagintézetek hozták magukkal korábbi nemzetközi kapcsolataikat, amelyek oly számosak, hogy még pusztán felsorolásuk is

oldalakat venne igénybe. Az intézetek pénzügyi vonzattal nem járó egyezményeket a főigazgató értesítésével maguk is köthetnek.

6) *A pályázati tevékenység erősítése.* Mint említettem, azért is hoztunk létre pályázati irodát, hogy információkkal és konkrét tanácsokkal is elősegítsük a nemzetközi és hazai pályázatok sikerét. Az iroda tagjai és a potenciális pályázók folyamatos felkészítésben, továbbképzésben vesznek részt, amihez eddig több mint 40 millió Ft támogatást kaptunk. A legnagyobb nehézséget az okozza, hogy uniós pályázatokon bölcsész projektekkel Európa „keleti” feléből jelenleg igen nehéz nyerni. Ennek ellenére vannak pozitív tapasztalataink is, például a Néprajztudományi Intézet 2011 és 2014 között konzorciumi tagként részt vett az Európai Strukturális Alap által finanszírozott ETNOFOLK-projektben, amely a népi kulturális örökség digitalizálását szolgálta. Minden lehetséges fórumra egyre több pályázatot adtunk és adunk be, jelenleg háromszázon felüli az elnyert pályázatok száma, összegük eléri a milliárdos nagyságrendet. Jelenleg két olyan uniós pályázatunk elbírálása zajlik, amelyhez komoly reményeket fűzünk.

7) *Nagy nemzetközi rendezvények BTK-ba, illetve Magyarországra hozása.* Vezetői működésem egyik fontos felismerése volt, hogy nagy nemzetközi szervezetek időszaki (világ)konferenciáinak sikeres itteni megrendezése milyen sokat hozhat mind az intézetnek, mind az országnak. Nem túlzás: ezek javíthatják legjobban az ország imázsát. Ezért kezdettől fogva tudatosan törekedtem elnyerni ilyen összejövetelek megrendezésének jogát. Többek között megszervezhettük a Történelem Világszervezet (CISH) két kongresszus közötti közgyűlését a hozzá kapcsolódó konferenciával, a legnagyobb turkológiai szakmai szervezet, a CIEPO kongresszusát vagy éppen a nagy filozófiai (fenomenológiai) konferenciát.

8) *A Kárpát-medencei magyar bölcsészettudományi kutatóhelyek, műhelyek összefogása.* E tevékenység két fő színtere egyelőre Erdély és a Felvidék. Szoros kapcsolatot alakítottunk ki az Erdélyi Múzeum Egyesülettel, és erőnkből telően támogatjuk a Kolozsvári Egyetemen folyó magyar nyelvű oktatást és oktatókat. A Felvidéken a Fórum Kisebbségkutató Intézettel működünk együtt, de a szlovák tudományossággal (főleg történészekkel) is jó viszonyt ápolunk. A kölcsönös megértés előmozdítása érdekében az Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézetével, a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetével és a Fórum Intézettel összefogva magyar–szlovák nyelvű folyóiratot indítottunk *Kor/ridor* címmel. Különleges helyet foglalt el az elmúlt évek kapcsolatrendszerében a Délvidék, szoros együttműködés alakult ki az ottani magyar kutatókkal, akik a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság támogatásával a szerb megtorlások áldozatait próbálják azonosítani.

Harmadik fontos célkitűzésem az volt, hogy a BTK az alapfeladatán, a szigorúan vett tudományos kutatáson túl – magáévá téve a Max-Planck-Gesellschaft egyik jelszavát: “the service of general public” – közérdekű feladatvállalásokkal ismertesse el és tudatosítsa a kutatóközpont és a bölcsészettudomány társadalmi hasznosságát. E feladatok között volt olyan, amelyet nem örömmel, de fegyelmettel közszolgaként végeztünk (ld. utca- és közterület-átnevezések, készülő emlékhelyek szakmai véleményezése), és volt olyan, amelyet a társadalom javát szolgáló tevékenységként örömmel teljesítettünk. Így például emelte a BTK tekintélyét az, hogy a kormány számára az Árpád-ház Programot elkészítő Operatív Testület elnökének a BTK főigazgatóját kérték fel, s hogy az Irányító Testület által egybehangzóan kiválóan ítélt program javát a BTK munkatársai készítették. A 2013-ban Washingtonban megrendezett Smithsonian Folklife Festival magyar programjának főkurátora a BTK főmunkatársa volt, a rendezvény sikerén a Néprajztudományi és a Zenetudományi Intézet féltucatnyi kutatója munkálkodott. A világ legnagyobb népművészeti fesztiváljának páratlan sikere felhívta a figyelmet a bölcsészetre, az alkalmazott néprajztudomány össztársadalmi érdemeire a nemzettudat és a pozitív országgép erősítésében. *Magyar Örökség Washingtonban* címmel a BTK kétnyelvű, reprezentatív kiadványt jelentetett meg a rendezvény hiteles dokumentációjaként. Ugyancsak kiemelt szerepet kapott a BTK a 2014. évi Holokauszt Emlékév tudományos programjainak lebonyolításában.

Közreműködünk a szombathelyi és pannonhalmi Szent Márton-émlékünnepségek és -kiállítás megszervezésében, és fontos szerepet vállaltunk kísérleti történelemtankönyvek megírásában és az általános és középiskolás (nyomtatott és digitális) történelmi diákatlaszok előállításában. Részt veszünk a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások Emlékbizottságának és a Hauszmann Terv társadalmi testületének munkájában. Ilyen típusú tevékenységre azért is nagy szükség van, mert a vetélytárs intézetek sora alakult az utóbbi időben, amelyek olykor látható előnnyel indulnak a publicitást és pluszforrásokat hozó közfeladatok kiosztásakor.

A közhasznosság részeként a BTK feladatának tartom azt is, hogy nyisson a nagyközönség felé, és érthetően szóljon hozzá olyan kérdésekhez, amelyek a társadalmat foglalkoztatják. Ezen a téren talán áttörésnek nevezhető mindaz, amit a *Magyar őstörténeti témacsoport*tal értünk el: újabb eredményeink, konferenciáink és publikációink olykor az egész sajtót és közvéleményt lázba hozták. A Helikon Kiadóval közösen kiadott *Magyar őstörténet* című sorozatunk első kötete eladási csúcspontot döntöget (a tudományos kiadványoknál ritkán előforduló kétezres példányszámban jelent meg és kelt el, és újrakiadását tervezzük).

3. A fenti célok elérését szolgálta a BTK *személyzeti politikája*. Vezetői szinten a főigazgatónak biztosított abszolút hatalommal sem alkatomnál fogva, sem ésszerűségi megfontolásokból nem éltem (vissza). Régi meggyőződésem, hogy az emberek jobban és eredményesebben végzik el a munkát, ha saját belátásból teszik, s nem pusztán kötelességből vagy parancsszóra. Igazgató társaimmal kollegiális viszonyt alakítottunk ki, az általuk képviselt tudományág (intézet) iránti tudományos felelősséget elsősorban ők viselik, de minden fontos, főleg pénzügyi következménnyel járó lépést az Igazgatótanács ülésein rendszeresen egyeztetünk, mert a végső felelősség – különösen a BTK pénzügyi egyensúlyának biztosításában – mégiscsak a főigazgatóé. Ez vonatkozik a személyzeti politikára és az alkalmazásokra is. Arra törekedtünk, hogy minden területen a legjobb kutatók dolgozzanak nálunk. Az elmúlt években számos kiválóságot sikerült a BTK-ba „csábítani”, akik igen sokat tettek tudományágaink nemzetközi integrációjának elmélyítéséért. Nagy figyelmet fordítottunk a legígéretesebb fiatal kutatók megnyerésére. Évről évre 8-11 fiatal kutatói álláshelyet nyertünk el, s pénzügyi lehetőségeink függvényében a legjobban teljesítőket meg is tartottuk. Posztdoktori ösztöndíjasaink száma örömdetesen emelkedik, újabban külföldiek is jelentkeznek hozzánk. Gondosan ügyeltünk a kiváló idősebb kutatók továbbfoglalkoztatására, amit főleg a professor emeritus cím adományozására vonatkozó – az elnökök által eddig kivétel nélkül helyben hagyott – javaslatokkal értünk el. Mára az MTA intézetei között a BTK rendelkezik az egyik legkiegyensúlyozottabb kutatói korfával. A kutatói állomány minőségének egyik szép bizonyítéka, hogy – amint már szó esett róla – az idei nyertesekkel együtt immár négy Lendület-kutatócsoport működik a BTK-n belül.

Az elmúlt évben az MTA-n belül szóba került a kutatók közalkalmazotti jogviszonyának esetleges megváltoztatása és a munka törvénykönyve alapján történő foglalkoztatása. Ebben a kérdésben azt az álláspontot képviseltem, hogy bár a változtatás megkönnyítené az alkalmatlan kutatók elbocsátását, egészében véve nagymértékben rontaná a bölcsészeti kutatások és kutatók létfeltételeit, a hosszú távú munkák és a kutatói életpálya tervezhetőségét. Azzal a javaslattal értettem és értek egyet, amely a kiutat egy külön ágazati törvény megalkotásában látja. A jelenlegi rendszerben a Kjt. szerinti minősítési előírások és a BTK által kibocsátott kutatói minősítési szabályzat segítségével próbáltuk arra szorítani a kutatókat, hogy a kategóriájuknak előírt követelményeket csak minimumnak tekintve igyekezzenek egyéni és csoportos munkákkal, tudományos közéleti tevékenységgel és pályázatokkal minél nagyobb hírnevet és elismerést szerezni munkahelyüknek. A kutatói segédszemélyzet ösztönzésére Főigazgatói Elismerés néven pénzzel is járó belső díjat alapítottunk 2013-ban, amellyel évente minden intézetből egy-egy tudományos szolgáltató munkatársat tüntetünk ki kiváló munkájáért.

A fenti eredmények értékeléséhez fontos tudni, hogy mindezeket a „folytonos átmenetiség” körülményei között értük el. Mire a BTK kutatóközössége úgy-ahogy hozzászólt az új

körülményekhez, mire átállt volna a rutinszerű működésre, az MTA 2013. évi közgyűlésén tett bejelentésekből megtudhattuk, hogy új kutatóház épül számunkra, és el kell költöznünk jelenlegi „telephelyeinkről”. 2013. május vége óta a BTK igazgatói kara, a főigazgatóság összes munkatársa és maga a főigazgató irdatlan mennyiségű munkaórát töltött el adatszolgáltatással és azzal, hogy – amennyiben erre lehetőséget kapott – részt vegyen a tervezésben és a számunkra legelőnyösebb kutatóházi elhelyezés kialakításában. Ennek során a BTK érdekeinek kitartó védelme rengeteg energiát emésztett fel, de sikereket is hozott. Ám nehéz volna állítani, hogy mindez nem vont el bennünket túlságosan fő feladatunktól, a kutatástól és a kutatásszervezéstől.

Koncepció az MTA BTK vezetésére, működtetésére és tudományos programjára a 2016-tól induló ciklusban

Röviden összegezve szándékaimat: a következő ciklusban is azt az irányt követném, amelyet 2012. évi pályázatomban és a fenti összefoglalóban vázoltam, természetesen kijavítva a hibákat és még hatékonyabbá téve a BTK működését. Ennek lényege az, hogy összhangot kell teremteni a *tagintézetek diszciplináris önállósága* és a *BTK mint interdiszciplináris kutatóközpont* érdekei között. Változatlanul tartom, hogy a BTK az intézeti autonómia tiszteletben tartása mellett is képes együttműködésen alapuló, egységes szellemi műhelyként fellépni és működni. Az elmúlt években az érintett személyek és intézmények erről számtalanszor megbizonyosodhattak.

A szervezet vezetése, fejlesztése, a kutatási infrastruktúra működtetése és javítása

1) A felső vezetésben meg kívánom tartani, sőt az MTA-n belül körvonalazódó változtatási szándékoknak megfelelően *erősíteni akarom a vezetés kollektív jellegét*. Ez azt jelenti, hogy az intézetigazgatók hatáskörét a lehetséges mértékben növelni szeretném, hogy a főigazgatónak minél kevesebb olyan operatív és adminisztratív ügygel kelljen bajlódnia, amelyet intézeti szinten gyorsabban és hatékonyabban el lehet intézni. A BTK vezető testületeit illetően nem látok okot komolyabb változtatásra, a kialakult mechanizmusokkal a kutatóközpont jól működtethető (enyhébb változtatásokat alább, az SzMSz-ről írott részben javaslok majd).

2) Elvben az év végén, gyakorlatilag – a főigazgatónak adott elnöki felhatalmazás alapján megszülető hosszabbítások jóvoltából – 2016. június 30-án *lejár az összes intézetigazgató megbízatása*. Akár változik, akár nem az intézetigazgatók kiválasztásának jelenleg érvényes módja, *a magam részéről a mostani igazgatói karral szeretnék tovább dolgozni*. A hét igazgatóból négygel együtt kezdtük vezetői munkánkat, hárman 2013 elején csatlakoztak hozzánk. Korrekt, bizalmi és kölcsönös tiszteleten alapuló munkakapcsolat alakult ki közöttünk, mindnyájan hatékonyan és elkötelezetten irányítják intézeteiket, semmi okát nem látom a változtatásnak. Különösen annak fényében, hogy egy-másfél év múlva a BTK új kutatóházba költözik. Ilyen körülmények között a BTK talpon maradásának elemei feltétele, hogy együtt maradjon az eddig vállvetve küzdő, az intézeteket kiválóan ismerő és irányító vezető garnitúra.

3) További megoldandó probléma a *gazdasági hivatal irányítása és személyi állományának megerősítése*. A jelenlegi gazdasági vezető megbízatása a beszámolási időszak végén (2016. március vége) szintén lejár, s mivel nyugdíjba vonul, új vezetőt kell találni erre a fontos posztra. Elkerülendő a 2012. évi keserves tapasztalatok megismétlődését, már most el kell kezdeni a megfelelő személy felkutatását, ami a kínálati piac némi ismeretében nem lesz könnyű. A gazdasági hivatal strukturális átszervezése is aktuálissá vált. Az eddigi működés tapasztalatai alapján sok hibalehetőséget kiszűrnie és nagyban segítené a gazdasági adminisztrációt és az intézetek hosszú távú tervező munkáját, ha a részükről igényelt folyamatos adatszolgáltatást a hivatalon belül állandó referensek végeznék. A kivitelezés mikéntje nyilván együttes átgondolást igényel a leendő új gazdasági vezetővel.

4) A következő ciklus elején *szükséges lesz módosítani a BTK Szervezeti és Működési Szabályzatát*. A 2012-ben központi segítséggel előkészített szervezeti és működési szabályzatok betöltötték funkciójukat: több-kevesebb sikerrel rögzítették az újonnan alakuló központok működési kereteit. Az azóta eltelt három év tapasztalatai alapján azonban ezek átdolgozása elengedhetetlen, hiszen az akkor kiötlött szervezeti struktúrákat és működési mechanizmusokat a napi gyakorlat több ponton felülírta. A menet közben kérielt, a szervezet egészét érintő új – ha úgy tetszik, szokásjogi alapon működő – megoldások szabályzatban való rögzítése átláthatóbb viszonyokat teremtene minden érintett számára. Megítélésem szerint – összhangban az intézeti önállóságról fentebb leírtakkal – a szabályzatok megújítása során nagyobb teret kell hagyni az intézményi sajátosságok érvényre juttatásának. A BTK esetében feltétlen átgondolandónak és az elmúlt időszak tapasztalatai alapján újraszabályozandónak tartom részben az intézeti feladatokat (például új kutatási témák, irányok rögzítése), részben az irányításban és döntéshozatalban részt vevő testületek egyes hatásköreit (például a rendszeresen működő, hatékony Igazgatótanács átvehetne feladatokat a Kutatóintézeti Tanácstól). Ugyanígy a centralizált (kutatóközponti) és decentralizált (intézeti) feladatok közötti ésszerűbb felosztás is a sokat javíthatna a működés hatékonyságán. Az intézmény vezetésében – a korábbi hagyományoknak megfelelően – átgondolandónak tartom a tudományos és általános főigazgató-helyettesi feladatok rögzítését, de számos, a közalkalmazottakkal kapcsolatos részletszabály ésszerűsítése is elengedhetetlen (például a közvetlen vezetők bevonása a minősítésbe). A jogszabályi megfeleltetés, illetve székhelyváltoztatás átvezetésével egyidejűleg ezeket a módosításokat is át lehetne vinni.

5) Elkerülhetetlennek látom *a szellemi tulajdonkezelési előírások felülvizsgálatát* is. Az akadémiai és az intézeti szellemi tulajdon-kezelési szabályzatok immár egyértelműen biztosítják az MTA, illetve annak önálló költségvetési szervei tulajdonszerzését, és szabályozzák a szellemi tulajdon nyilvántartását. A hatályos szabályzat azonban olyan elképesztő adminisztratív terhet ró a kutatóközpontokra (az Igazgatótanács havi ülésezése, technológia transzfer munkatárs alkalmazása, az alkotások egyenkénti elbírálása és visszatérő értékelése stb.), ami minden ésszerű határon túl megy – kivált azért, mert szerzői művekről és nem iparjogvédelmi oltalomra szoruló alkotásokról van szó. De az a törekvés, hogy ezt a problémát új, központi nyilvántartási rendszerrel orvosolják, sem látszik alkalmasnak nehézségeink megoldására. Hiszen ezt a rendszert is elsősorban az iparjogvédelmi alkotások rögzítésére, nyilvántartására fejlesztették – márpedig az ilyen típusú szellemi alkotások száma a BTK-ban évtizedes távlatokban is nulla –, és hiába próbálják heroikus munkával alkalmassá tenni szerzői művek rögzítésére – amelyekből csak a mi kutatóközpontunkban évente legalább másfél ezer születik –, nemigen képes ezt a funkciót ellátni. Ezért a magam részéről azt szeretném elérni, hogy a bölcsészet (BTK) esetében a szellemi tulajdon-nyilvántartási rendszer legyen az MTMT (ahová évről évre kötelezően feltöltjük az összes szerzői mű adatait) és a kutatóközponti éves jelentés (amelyben szintén megtalálhatók, vagy ha nem, hát teljes körűen beilleszthetők az elkészült művek adatai). Nem vitatva, hogy az iparjogvédelmi szellemi alkotásoknál fontos szempont az alkotás pénzben kifejezhető értéke, egy bölcsész „technológia transzfer munkatárs” aligha találna kapaszkodókat ahhoz, hogy forintosítsa, mondjuk, Széchenyi István leveleit.

6) A BTK megszervezésekor a megoldandó problémák között kiemelt helyet foglalt el a tagintézetek *honlapjainak* harmonizálása és egy korszerű *BTK-s honlap* létrehozása. A kezdeti lépések kimerültek egy minimális formai és színharmonizációban, hogy ezzel jelezzük az intézetek összetartozását, de egyúttal diszciplináris önállóságát is, továbbá abban, hogy az intézeti honlapok a BTK-s honlapról is elérhetővé váltak. Az ezt követő időszakban viszont a BTK és a Történettudományi Intézet honlapját mintaként követte szerkezetében és színvilágában a Filozófiai Intézet és az Irodalomtudományi Intézet teljes egészében megújult honlapja, illetve részben a Régészeti Intézet új honlapja. Ezenkívül az egységes forma- és tartalmi világ szerint lett saját honlapja a *Magyar őstörténeti témacsoportnak*, a *Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság Magyar*

Tagozatának, a *Lymbus* folyóiratnak és az első világháborús OTKA-kutatócsoportnak is. A BTK központi honlapja – a tagintézetekéhez hasonlóan – magyarul és angolul egyaránt elkészült és működik. Ám míg a központi és intézeti honlapok magyar változatai frissen és sokoldalúan tájékoztatnak a kutatóközpont tevékenységéről, ugyanez nem mondható el az angol változatokról. Szinte mindegyikre igaz, hogy tartalmilag jóval soványabb, információi gyakran elavultak, és az is megesik, hogy az angol változatra klikkelve magyar nyelvű anyag jön fel. Ezért a következőkben elengedhetetlen lesz személyi és anyagi erőforrásokat mozgósítani a honlapok angol verzióinak zökkenőmentes működtetésére. Ennek nem egyszerű presztízs-oka van (persze az sem mellékes); amint többször megtapasztalhattuk, egy jó minőségű angol honlap (megfelelő kutatói profilok stb.) hiánya hátrányosan befolyásolhatja a nemzetközi pályázati eredményességet is.

7) A továbbiakban is kiemelt figyelmet kívánok fordítani a BTK *informatikai infrastrukturális fejlesztésére*. A BTK megalakulása komoly informatikai feladatokat rótt a kutatóközpont vezetésére és az informatikai rendszerek üzemeltetőire. Az elődintézetek jellemzően a budavári épületegyüttesben helyezkednek el, de az IT rendszereket egymástól teljesen függetlenül alakították ki. Ezen elavult intézeti IT rendszerek egyike sem volt olyan műszaki állapotban, hogy a megalakuló BTK összesített igényeit megfelelően ki tudta volna szolgálni. A párhuzamosságok megszüntetése és az erőforrások jobb kihasználása érdekében a BTK kezdeményezésére a Társadalomtudományi Kutatóközponttal két ízben is közösen pályáztunk az MTA által kiírt infrastruktúrafejlesztési pályázaton. Így tudtuk a budavári telephely informatikai gerinchálózatát modernizálni és egy közös virtualizációs szerverrendszerrel beüzemelni. E rendszerek igen komoly műszaki fejlődést eredményeztek a két központ IT infrastruktúrájában, és még több évig stabil alapot biztosítanak az IT rendszereknek (a fejlesztés értéke kb. 50 millió Ft). 2013-ban a virtualizációs szerverrendszer háttértár-kapacitását a megnövekedett igények miatt bővítettük, és a rendszerhez szoftver licenceket vásároltunk. A szerverrendszerrel megteremtett alapokra tovább építkezve személyi számítógépeket cseréltünk és grafikai szoftver licenceket vásároltunk. A BTK központi irányításánál és az intézeteknél kezelt dokumentumok elektronikus iktatásához akkreditált dokumentumkezelő/iktatórendszert, a gazdasági hivatalban pedig – az MTA Titkársága Gazdasági Igazgatóságának előírására – EcoSTAT integrált gazdálkodási rendszert vezettünk be (a fejlesztés értéke összesen 36,9 millió Ft). 2014-ben a személyi számítógépek modernizálására helyeztük a hangsúlyt, ezenkívül jelentősen bővítettük a központi szerver kapacitását és konszolidáltuk a nyomtatásfelügyeleti rendszert. Nagy számban tudtunk szoftver licenceket is beszerezni, melyek a kutatási és az ehhez kapcsolódó digitalizálási munkát támogatják napi szinten (52 db Adobe licenc, 20 db Abbyy Fine reader OCR konkurens licenc, EndNote licenc). Sikeresen pályáztunk egy archív adattároló rendszer beszerzésére, mely lehetőséget biztosít a BTK-ban felhalmozott és a következő években keletkező tudományos adatok költséghatékony digitális tárolására. A következő időszakban folytatjuk a desktop és laptop számítógépek cseréjét, modernizálását. Célunk, hogy lehetőség szerint öt évnél idősebb számítógépek már ne legyenek üzemben. Ebben az évben indítjuk az ún. vékony kliens projektet: az alacsony teljesítményigényű számítógépes munkahelyeket ilyen gépekkel tervezzük költséghatékonyan ellátni (a fejlesztés értéke összesen 14,6 millió Ft). A kiemelkedő tudományos tevékenység feltételeit biztosító kutatási infrastruktúra fejlesztésére kiírt pályázatokon számos digitalizáló berendezést és szoftvert szereztünk be, amelyek segítségével már megkezdjük és a következő egy évben szeretnénk magasabb szintre emelni a másfél éve készülő bölcsész adatbank készütségi fokát (erre alább még kitérek). Összességében elmondható, hogy ilyen nagyságrendű és minőségű beruházásokra, mint amilyeneket megvalósíthattunk – mint például a százmillió forintot meghaladó filmszkenner beszerzése – az önálló, de kis kapacitású intézetek nemigen lettek volna képesek.

8) A BTK életét a következő időszakban a vári „telephely” elhagyása és az új kutatóházba való költözés fogja leginkább megkeseríteni. Az eredeti tervek szerint az új épület 2016 júniusában

készült volna el, a költözés pedig júliusban kezdődött volna. Újabb hírek szerint mindez néhány hónapot csúszni fog, így talán 2017 elején költözünk. Akárhogy lesz is, ez az esemény legalább fél-háromnegyed évre lehetetlenné teszi a normális „üzemmenet” fenntartását, és folyamatban lévő munkáink egy (remélhetőleg minél kisebb) részét nyilvánvalóan nem tudjuk a tervezett tempóban elvégezni. De ahhoz, hogy a költözést rendezett körülmények között bonyolíthassuk le, a hátralévő időben az MTA vezetésének támogatásával meg kell oldani néhány rendkívül fontos, függőben lévő kérdést. Miközben a Zenetudományi Intézet ügye egyelőre nyugvópontra jutott (marad az Erdődy–Hatvany palotában, amíg a Batthyány palota sorsa nem rendeződik), az Irodalomtudományi Intézet (ITI) könyvtárának (az Eötvös Könyvtárnak) a sorsa mindmáig eldöntetlen. A következő fél évben a kérdést mindenképpen rendezni kell, álláspontom szerint azon koncepció alapján, amelyet az intézet igazgatójával közösen terjesztettünk az MTA vezetése elé több ízben is. Ennek lényege az, hogy ha az ITI-nek el is kell hagynia a Ménesi úti épületet, a könyvtár maradjon akadémiai kezelésben, a jelenlegi térben, és semmiképpen sem szabad megbontani vagy feldarabolni. A másik nyitott kérdés az új épület felosztása a beköltöző három kutatóközpont között. Miután az egymás közti egyeztetések során áthidalhatatlannak tűnő nézeteltérések merültek fel, az MTA vezetésének segítségét kértük és várjuk a végleges megoldáshoz. Ezzel függ össze és szintén gyors döntést kíván, hogy egyelőre nem látjuk: mi történik könyvtáraink azon részével, amelyik – az MTA vezetésének újabb, segítő intézkedései dacára – nem fér el a kilátásba helyezett könyvtári terekben. E kérdések tisztázásán túl a főigazgatóra további kényes feladat vár: akkor is fenn kell tartania a békét, amikor a BTK intézetei és egységei egyezkednek majd a szűkösnek látszó helyek elosztásáról. Ugyanakkor nemcsak a költözés, hanem az azt követő működés is megköveteli néhány kérdés megnyugtató tisztázását. A saját (és a Q2-beli) tapasztalatok azt igazolják, hogy a szakszerűség mellett roppant fontos a költséghatékony „jó gazda” szemléletének érvényesítése, ami egy külső cégtől nem – de még egy külső akadémiai intézettől sem feltétlenül – várható el. A BTK mindig is jelezte, hogy kész az épület üzemeltetésének koordinálására. Amennyiben viszont az MTA LGK üzemeltetné az új épületet, akkor igényt tartunk a rendszeres tájékoztatásra és egyeztetésre. Ugyanakkor a költözés új együttműködési lehetőségeket is nyújt az egy telephelyre költöző kutatóközpontoknak.

Tudományos kutatás és közhasznúság – bevezető gondolatok

A bölcsészet- és társadalomtudományok helyzete sem itthon, sem a nagyvilágban nem túl rózsás. Ahogy számtalan helyen és fórumon elhangzott és leírták már, a bölcsészet politikai és társadalmi elfogadottsága fokozatosan csökken. Ennek részben a kormányok megváltozott tudomány- és kulturális politikája az oka; az a politika, amely a közvetlen társadalmi hasznot és megtérülést kéri számon, és ezért próbálja a természettudományos értékelési módszerekkel a bölcsészet- és a társadalomtudományokat háttérbe szorítani. De ez csak a dolog egyik oldala. A bölcsészet hitelének megingása mögött valójában az egész nyugati kultúra „hanyaglása” áll. Jacques Barzunnal egyetértve úgy látom, e kultúra tartalékai az elmúlt ötszáz (és különösen az utolsó száz) év során lassanként kiürültek. Ahogy Barzun írja: „Elfogytak a művészet és az élet ’hogyan’-jai; a jelek szerint a fejlődés minden formáján és stációján túl vagyunk. Az intézmények kínkeservesen végzik feladatukat. Az eredmény: már-már elviselhetetlen ismétlődés és frusztráció. Nagy történelmi erő a fásultság és az unalom.” Mi, a közép-európai régió szülöttei, akik annyi világmegváltó kísérlet tárgyai voltunk az utóbbi évszázadban, jól értjük, mit is fejez ki az „elviselhetetlen ismétlődés és frusztráció”. Mintha mindent átéltünk, kipróbáltunk volna már, és mintha előre tudnánk, hogy minden új ígéret, megoldási kísérlet ugyanabba a kiúttalanságba torkollik. Súlyosbítja a helyzetet az internet és a modern technológia hihetetlen fejlődése (a „digitális ősrobbanás”) és benyomulása az életünkbe, sőt a lelkünkbe és az agyunkba. Ez ugyanakkor kimondott célja a világ új urainak, a technológiai óriásvállalatok vezetőinek, akik nyíltan hirdetik, hogy nemcsak a fogyasztásunkat, hanem gondolkodásunkat és életvitelünket is

meg akarják határozni. Nekik is köszönhetően mindent elural a hétköznapiság, az „átlagember” a maga kielégíthetetlen fogyasztási vágyaival, stílustalanságával és igénytelenségével. Közhelyszámba megy, hogy a még olvasók (köztük az egyetemisták) növekvő táborra komoly, elmélyült munkák megismerése helyett egyre inkább beéri felszínes, de mindenképp röviden tált, gyorsan befogadható ismeretek megszerzésével. Ráadásul nyakunkon a „digitális bölcsészettudomány” nevezett paradigmaváltás, ami nem pusztán azt jelenti, hogy az új technológiákra támaszkodva és általuk gerjesztve rohamtempóban változnak a tudomány publikációs rendszerei, hanem azt, hogy gyökeresen átalakul a kutatás, az információszerzés, az alkotás, a szerzői mű és a szerzőség fogalma és egész gyakorlata.

Mi tehetnek ilyen körülmények között a bölcsészettudomány emberei, mi lehet a célja („küldetése”) az ezzel foglalkozó legnagyobb magyar tudományos műhelynek? A válasz nem annyira bonyolult, mint elsőre gondolnánk. Mindenekelőtt makacsul ragaszkodni kell ahhoz az alapelvhez, hogy a bölcsészet mint a kultúra őrzője, értelmezője és termelője az egyik legfontosabb eszköz a társadalom mentális egészségének megőrzéséhez – különösen válság idején és egy olyan országban, ahol a lakosság fele anómias. A bölcsészet (a régi szövegek tanulmányozása, értelmezése stb.) olyan képességeket hív elő, amelyek segítik a nehézségek leküzdését: a történelemmel, irodalommal, művészetekkel stb. való foglalkozás fejleszti az adaptáció és az együttérzés képességét, növeli a kreativitást, a fantáziát, a kritikai gondolkodást és a döntési képességet. A bölcsészet egyes területei a kultúra és a hagyományok bemutatásával erősítik a közösség érzetét és az identitást, elősegítik a „gyakorlati bölcsesség” (fronézisz) kifejlődését, amelyek nélkül nem létezhet az a köz- vagy politikai kultúra (polgári erény), ami talán a törvényeknél és a formális politikai intézményeknél is fontosabb előfeltétele egy demokratikus társadalom működésének. A bölcsészet jó orvosság a mai hétköznapi kultúra (recte: kulturálatlanság) rákfénjére: ama hit ellen, hogy az embernek meg kell találnia önmagát. Ahogy Barzun mondja: „Énünket nem megtalálni, hanem megteremteni és megformálni kell”, és ebben bizvást számíthatunk a filozófia, történelem, irodalom, zene stb. jótékony segítségére. Végső soron a bölcsészet az, amely a természettudományoktól eltérően segít megérteni: miért történt vagy történik az, ami történt és történik. Ugyanakkor ellensúlyozhatja azt az elbizakodottságot és azt a tudományos bizonyosságokba vetett vak hitet, amellyel a modern természettudomány és technika próbálja legyőzni vagy megsemmisíteni a természetet (a sorsot), s amivel valójában nem ér el mást, mint hogy egyre nő az ember hatalma az ember felett (ld. a már említett technológiai gurukat, akik világmegváltó küldetéstudattal is rendelkeznek).

Am ahhoz, hogy a bölcsészet (és hazai vezető intézménye, a BTK) megadhassa a magyar társadalomnak, amire hivatott és amire képes, alkalmazkodnia kell a fennálló körülményekhez. Első és legfontosabb feladata természetesen nemzetközileg versenyképes kutatások végzése, kutatásainak és eredményeinek integrálása az egyetemes tudományba. Miközben a hazai bölcsészeknek minden tekintetben a tudomány egyetemes mércéi és elvárásai szerint kell működniük, és nagyon jó volna, ha minél többen foglalkoznának egyetemes témákkal is, kiemelt feladatuknak kell tekinteniük a történelmileg felhalmozott sajátos magyar tapasztalatok (történelem, kultúra, hagyományok tanulságai) bevitelét a nemzetközi diskurzusokba. Erre nemcsak nemzeti önértékből és a lokális értékek védelme miatt van szükség, hanem mert ezek az évezredek, rendkívül érdekes és hasznos tapasztalatok sokszor teljesen ismeretlenek a nemzetközi közösség előtt.

Második feladat az, hogy a bölcsészeknek változtatniuk kell az önképükön. Hörcher Ferenc kifejezését kölcsönvéve „hivatásrend” helyett (de hivatástudatukat megtartva) „szolgáltatóként” kellene felfogniuk a saját szerepüket. Ezt a magam részéről úgy fejezném ki, hogy a hivatásos bölcsésznek (értelmiséginek) két szempontból is „fordító”-nak kell lennie. Egyrészt le kell fordítania, értelmeznie kell a világot azoknak, akik erre nem képesek, így mozdítva elő egy demokratikus köz- és munkakultúra kialakulását (erre különösen nagy szükség van egy olyan

országban, amelynek „human development index”-e sajnálatosan alacsony, a visegrádi országok között is csak a 3-4. helyen áll). Másrészt az eddig „megtermelt” kultúra és hagyomány teljességét kell a ma emberének „lefordítania”, vagyis értelmeznie és közvetítenie. És ami legalább ennyire fontos: miközben „szolgált” vagy „szolgál”, tartózkodnia kell attól, hogy „kiszolgáljon” partikuláris érdekeket. A szolgáltatás magában foglalhatja a véleményadást közérdeklődésre számot tartó kérdésekben, közérdekű programok tudományos megalapozását, és mindenképpen ki kell terjednie a társadalom széles rétegeit foglalkoztató történelmi stb. kérdésekkel való foglalkozásra is.

Alapkutatások – tagintézeti és kutatóközponti programok

Hagyományaiknál, eddigi tudományos és tudományszervezői teljesítményüknél fogva a BTK tagintézetei a magyarországi és a magyar nyelvű tudományosság vezető intézményei a maguk szakterületén. Fő tevékenységi körüket és feladataikat a BTK SzMSz-ének 4. pontja és az Alapító okirat részletesen és pontosan leírja, ezért itt csak néhány fontosabb, a következő években megvalósítandó programra térek ki.

Valamennyi intézetre és a BTK-ra is igaz, hogy elsősorban hosszú távú alapkatásokat végez, és arra törekszik, hogy ezeket összefoglaló (ha lehet, kézikönyv jellegű) művekben tegye közzé. Ezekkel kapcsolatban fontos cél az egyéni és a csoportos munka helyes arányának kialakítása. A BTK létrejöttével sorra alakultak az intézeti, intézetközi és BTK-szintű témacsoportok, s ezek száma a jövőben növekedni fog.

Az egyes intézetek a kutatási profiljuknak megfelelően hiánypótló forrásokat, szövegeket és összefoglaló kézikönyveket adnak ki nagy számban. A *Filozófiai Intézet* a magyar filozófiai örökség történetének közép-európai kitekintésű feldolgozását tűzte ki célul. Ennek részeként (általánosan elnyert pályázati pénzzel) magára vállalta az Eötvös-levelezés kiadási munkálatainak irányítását és egy magyar filozófiatörténet elkészítését. Egyidejűleg hozzájárult a *Magyar Filozófiai Archívum* felállításához, amelyben a magyarországi magyar és nem magyar nyelvű filozófia kézírásos, nyomtatott és tárgyi emlékeinek digitalizált gyűjteményét kívánják létrehozni. Ennek érdekében már ez évben pilot projektet indítanak a követendő módszertan tisztázása érdekében. A teljes magyar tudományos gondolkodás fejlődéséhez járul hozzá a tudományfilozófia művelése, a bölcsészettudományok specifikus sajátosságainak feltárása, valamint a fizika filozófiájának nemzetközi beágyazottságú művelése, a természettudomány és a bölcsészettudomány határterületein végzett vizsgálódások folytatása. Az *Irodalomtudományi Intézet* a magyar textológia központi műhelye, ahol évtizedek óta tervszerűen zajlik a magyar szerzők műveinek kritikai kiadása, az új technológiának köszönhetően immár online módon is. A következő években neolatin szövegektől és a *Régi Magyar Költők Tárába* felvett kora újkori költőktől Arany Jánoson át Babits Mihályig és Kosztolányi Dezsőig számos író és költő műveinek kritikai kiadásai látnak napvilágot. A tavaly elkészült koncepció alapján idén elkezdték az új magyar irodalomtörténet megírását, a ciklus végére remélhetőleg kézbe vehetjük a régóta várt összefoglalást. A *Művészettörténeti Intézet*ben folytatják a középkori Magyarország síremlékei katalógusának gyűjtő- és szerkesztő munkáját, előkészítik a magyar művészettörténet reneszánsz korszakot bemutató kötetét, befejezik *A magyar művészet a 19. században* című kézikönyv második, a festészetet és a szobrászatot tárgyaló kötetét. A *Néprajztudományi Intézet* évek óta készíti és a következő időszakban lezárja egy új folklorisztikai kézikönyv, a *Magyar Népköltészeti Lexikon* összeállítását. A cél az, hogy újraértelmezzék a folklorisztika alapfogalmait, megvizsgálják, hogy a folklorisztika fogalomhasználata és módszertana képes-e követni, és ha igen, milyen módon a folklór jelenkori változásait. Másik nagy vállalkozásuk az *Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture*, egy angol nyelvű, illusztrált kézikönyv, amely összefoglaló jelleggel mutatja be a magyar néprajztudomány, folklorisztika és antropológia legfrissebb kutatási eredményeit a külföld szakmai és laikus közönségének. A *Régészeti Intézet* – egyre szorosabb együttműködésben több

természettudománnyal – három kiemelkedő régészeti korszak, az őskornak a neolitikumtól a bronzkor középső időszakáig terjedő időszak, a késő antik kortól a honfoglalás koráig terjedő korszak, illetve a középkor és a kora újkor területén folytat számos hazai és nemzetközi projekt keretében alapkutatásokat és szerkeszt az oktatás számára is alapvető monográfiákat. Ezen túlmenően az örökségvédelmi szempontból is meghatározó régészeti topográfiai kutatások, valamint a környezetrégészet és a bioarcheológia, illetve a roncsolásmentes régészeti diagnosztika és térinformatika terén tervez személyi és jelentős műszaki fejlesztést, különös tekintettel a nemzetközi kutatásba egyre jobban beépülő acheogenetikai laboratóriumra. A *Történettudományi Intézet*ben számos kisebb-nagyobb forráskiadás mellett hamarosan befejezik az Árpád-kori Magyarország történeti földrajzának új kötetét, ami a Györffy György által kezdett, de befejezetlenül maradt nagy vállalkozás továbbvitelét jelenti megújított formában. Újabb kötetekkel gyarapítják a középkori Magyarország világi archontológiáját feltáró sorozatot. Kiadják Bél Mátyás korszakos jelentőségű, *Notitia* című 18. századi történeti-földrajzi és államismereti művének újabb kötetét, és befejezik az Osztrák–Magyar Monarchia közös minisztertanácsi ülései jegyzőkönyveinek kiadását. A *Tudománytörténeti témacsoport* elkészíti az MTA Történettudományi Intézete és a hazai főhivatású kutatóintézetek történetének adattárát. A *Lendület* munkacsoport lezárja a neves koronaőr, Révay Péter bővebb korona- és országtörténetének (1659) magyarra fordítását és kritikai kiadásra történő előkészítését. A *Zenatudományi Intézet* számos kiadási projektje közül kiemelkedik az Ulászló-graduale és a Váradí antiphonale faksimile kiadása, a zágrábi Metropolitanska Knjižnica MR 6 jelzetű gradualéjának kiadásra történő előkészítése. Erkel Ferenc *Dózsa György* című operájának kritikai közreadásához befejezik a munkapartitúra-készítést, elkészülnek a partitúra kottagrafikájának korrektúrái, megkezdik a kritikai kiadás munkálatait. Megjelentetik a Vietoris tabulatúras könyv bővített, angol nyelvű tanulmányrészekkel kiegészített második kiadását. Egyik legnagyobb vállalkozásuk, hogy a kormány pénzügyi támogatásával az Editio Musica Budapesttel és a Henle Kiadóval együttműködve 2016-ban megkezdik az 1980-as évek óta tervezett *Béla Bartók Complete Critical Edition* kötetének közreadását. *Lendület* kutatócsoportjuk révén jelentősen bővítik a zenei archívum állományát, többek között megvásárolják Dohnányi Ernő amerikai hagyatékának a Florida State University-n letétbe helyezett dokumentumait.

A főigazgatónak közvetlenül alárendelt témacsoportokról és tevékenységükről fentebb már szóltam, ezért itt most csak néhány fontosabb programjukat említem meg. A *Magyar őstörténeti témacsoport* tovább munkálkodik a magyarság korai történetének kutatásán, az eredmények rendszerezésén, azok tudományos és népszerűsítő formában való közzétételén, továbbá oroszországi, moldáviai és ukrainai kutatási együttműködések kialakításán és közös ásatások szervezésén. Legfontosabb feladata a következő években a *Magyar őstörténet* című sorozat hátralévő négy kötetének megírása és kiadása (ebből még idén megjelenik a következő), valamint a székely (rovás)írás eddigi legteljesebb korpuszának kiadása. A *Vidéktörténeti témacsoport* a következő időszakban az 1944–45-ös hatalomváltással kapcsolatos eddigi szerteágazó kutatásait folytatja és mutatja be konferenciákon és kötetekben. A *Médiatörténeti témacsoport* a közeljövőben a dualizmus kori sajtótörténet kutatására összpontosít, és újabb köteteket tesz közzé a *Médiatudományi Könyvek* sorozatban. A *Nemzettudat-kutatás multidiszciplináris témacsoport* tematikus folyóirat-számában, illetve újabb – külön intézeti alsorozatokban megjelenő – tanulmánykötetekben vizsgálja a nemzeti tudományok és művészetek kialakulásának 19. századi folyamatait, illetve a nacionalizmus-kutatás elméleti kérdéseit. A *Balkán-kutató témacsoport* egyik fő vállalkozása a 19. századi Törökország gazdaságtörténetének monografikus feldolgozása, valamint Thallóczy Lajos páratlan értékű naplójának kiadásra való előkészítése. Az *Egyháztörténeti témacsoport* – saját intézeti alsorozatokban – sorra fogja kiadni az egyházi zsinatok és püspökkari konferenciák jegyzőkönyveit, idővel egyéb egyháztörténeti forrásokat is. Összintézeti összefogással kezdjük meg Eötvös József és Széchenyi István hihetetlenül gazdag levelezésének feldolgozását és kiadásra történő

előkészítését, amivel az egész magyar tudományosság és az MTA egyik nagy adósságát törlesztjük. 2017-re, Arany János születésének 200. évfordulójára két reprezentatív tanulmánykötettel készülünk. A hét intézet részvételével összefoglalást készítünk a magyar italozás történetéről. Ezzel az illusztrált és szórakoztató könyvvel egyfelől a téma tudományos feldolgozását szeretnénk elvégezni, másrészt a remélt közönségsikerrel a BTK ismertségét szeretnénk növelni.

Közhasznúság

A BTK-nak mint a legnagyobb hazai humántudományi intézménynek számos kiemelt feladata van országos szinten is. A fentebb már említett köz- és kultúrpolitikai vállalások mellett sok más intézménnyel együtt részt vesz az Arany János Emlékév, a Széchenyi Emlékév, a Zrínyi Emlékév, a Bartók és a Kodály Emlékév programjainak kialakításában és lebonyolításában, az MTA-székház építésének évfordulója alkalmából sorra kerülő rendezvények megszervezésében (így például ránk, főleg a *Művészettörténeti Intézet*re hárul az ünnepi kiállítás megrendezése). A BTK a kezelője az MTA Művészeti Gyűjteményének, amelynek feladata az Akadémia műkincsállományának felmérése, a nagyrevízió és a műtárgyak új nyilvántartási rendszerbe vétele. A *Régészeti Intézet* adja az ún. Seuso-kincsből megvásárolt nyolc aranyozott ezüst asztali edény feldolgozására alakult munkacsoport vezetőjét és egyik tagját; a munkacsoport tagjai az intézet műszeres laborjára támaszkodva vesznek részt a leletegyüttes komplex archeometriai vizsgálatában, művészettörténeti értékelésében, egyúttal közreműködnek a tárgyak állandó kiállításának megvalósításában a Magyar Nemzeti Múzeumban. A hagyományosan augusztus 20-án megrendezett Mesterségek Ünnepének idei fénypontja lesz az a reprezentatív kiállítás a felújított Várkert Bazárban, amely *Örökség és újítás* címmel a kortárs magyar kézműves remekeket mutatja be, ezzel is bizonyítva, hogy a néprajz olyan széles társadalmi bázisra támaszkodhat, mint a hiteles értékeket őrző népművészeti mozgalom sokszínű hálózata. A kiállítás főkurátora a *Néprajztudományi Intézet* kutatója. A kutatóközpont munkatársai számos akadémiai és akadémián kívüli tudományos és kulturális grémiumban (Bolyai-ösztöndíj, NKA-kuratóriumok, Klebelsberg-ösztöndíj, OTKA-bizottságok, UNESCO-bizottságok stb.) töltenek be fontos pozíciókat. A kutatóközponti jelenlét fenntartására ezeken a helyeken ezután is tudatosan törekszünk, mindent megteszünk azért, hogy arra érdemes kollégáink döntési helyzetekbe jussanak a forráselosztás különböző fórumain.

A közhasznúság magában foglalja a *közgondolkodás formálását*, tudományos kifejezéssel a *public history*-ban való tudatos részvételt is. Ennek jegyében az elmúlt években kiemelkedő mértékben éltünk a modern kommunikációs eszközökkel. Célunk volt és marad (szoros együttműködésben az MTA Titkársága Kommunikációs Főosztályával) a médiában való állandó és lehetőleg kiemelt jelenlét a következő formákban: tévé- és rádióinterjúk, nyilatkozatok, sajtótájékoztatók – utóbbit már sokszor alkalmaztuk sikerrel eddig is –, ismertető anyagok küldése a lapoknak, megszólalás kényes, vitatott kérdésekben (ld. állítólagos Petőfi-csontváz stb.). Együttműködünk ismeretterjesztő folyóiratokkal (Rubicon stb.), részt veszünk kulturális előadássorozatokon (ld. Budapest Café) és hagyományőrző rendezvényeken. Együttműködési szerződéseket kötünk önkormányzatokkal, és ezek keretében tudományos üléseket és könyvbemutatókat szervezünk vidéki városokban. A 2015-ös év kiemelt „közhasznú” vállalása az általános és középiskolai történelematlaszok roppant szoros határidőn belüli elkészítése az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet előírásai szerint. A BTK így kiemelkedő szerepet tölt be abban, hogy a humán tudomány meg tudja szólítani a szorosan vett szakmán kívül a társadalom többségét is. Ezt egyébként a kutatóktól egyre inkább el is várják. Az Egyesült Királyság Research Excellence Framework-je például az egyetemek értékelésekor a tudományos teljesítményt 65%-ban, a kutatási körülmények minőségét 15%-ban, az akadémiai szférán kívüli hatást pedig már 20%-ban veszi figyelembe.

Pályázatok

Az MTA BTK pályázati tevékenysége hazai pályán erős és sikeres, jelentős összegeket nyerünk el évről évre, de ezek nagy részét ugyanabból a néhány forrásból: MTA, NKA, OTKA, Bolyai stb. Megalakulásunk óta nagy erőfeszítéseket teszünk annak érdekében, hogy a nemzetközi pályázatokon is eredményeket érjünk el. Ahogy említettem, ezt a szolgálta a pályázati iroda létrehozása és egyre több EU-s és egyéb (Horizon 2020, ezen belül kiválósági és tematikus programok, Creative Europe, Visegrádi Alap stb.) pályázat beadása. Nemzetközi sikerességünk növeléséhez számos további lépést tervezünk. Így hamarosan elkészül a BTK rövid portfóliója angolul, amit aztán ingyenes és fizetős adatbázisokba (Enterprise Europe Network, CORDIS, ERRIN) egyaránt fel fogunk tölteni. Tájékozódni kívánunk az ERA.Net.RUS.Plus tömörülés felé, ahol EU–orosz relációban várhatók kiírások. A nemzetközi pályázati lehetőségek középpontjában állnak a H-2020 keretprogram következő két évre szóló felhívásai (Work Programme 2016–2017). 2014–15-ben beadott EU-s pályázataink többsége (12-ből 7) nem nyert, a többinél még várjuk az eredményt. Jelenleg még versenyben lévő pályázataink közül különösen nagy reményeket fűzünk a H-2020 Reflective 4 – Kulturális ellenállás felhívásra benyújtott pályázatunkhoz. Ezt COURAGE néven, 12 ország – köztük német, lengyel, ír, brit, szlovák, litván, cseh, román, horvát, főként akadémiai partnerek – részvételével adtuk be, konzorciumvezetője a BTK. Fut még egy Pillar-Start-programra benyújtott, az előző forduló tanulságait leszűrve összeállított pályázatunk is. Kutatóink eredményesen szerepelnek az MTA kétoldalú együttműködési pályázatain, ami a peregrinációs kereten túlmenő szakmai mobilitást tesz lehetővé. Az eddig mostohán kezelt történész vegyes bizottságok is e „résbe” férkőzve jutottak minimális anyagi bázishoz (erről ld. alább is).

Publikációs stratégia

A BTK – ahogy arról már szó esett – a maga szakterületén az egyik, ha nem a legnagyobb önálló publikációs rendszert működtető intézmény. Ezt a jövőben is fenn kívánom tartani, és hogy miképpen, arról a következő alfejezetben szólok. Itt csak egy tervezett, részben már el is indított új vállalkozásunkat mutatom be röviden. A magyar kultúrpolitika és tudományos könyvkiadás egyik leggyengébb pontja, hogy hazánknak nincs koherens, hosszú távú elképzelések szerint irányított idegen nyelvű publikációs rendszere, ami nemcsak tudományos veszteséget okoz (ld. a hazai bölcsészet integrációs nehézségeit), hanem az országról kialakult képet is nagyban torzítja, hiszen a világnyelveken rólunk szóló könyveket sokszor tudatlan vagy velünk ellenséges érzületű emberek írják. Mindkét szempont már réges-rég indokolta volna egy döntően angol nyelvű publikációs offenzíva elindítását. Külső forrásból szerzett nagyvonalú támogatással (egyelőre évi 30 millió forint három évre) éppen egy ilyen vállalkozást kívánunk elindítani. A cél az, hogy évente legalább 4-5 kötetet fordítsunk le angolra, készítsünk elő kiadásra és fogadtassunk el jelentős nyugati kiadóval közlésre. A projekt hangsúlyozottan az egész magyar bölcsészettudomány (az ország) érdekeit szolgálja, ezért nemcsak a BTK, hanem más bölcsész műhelyek arra érdemes, kiváló munkáit is készek vagyunk megjelentetni. Jelenleg és a következő hónapokban ennek az erőt próbáló feladatnak a szervezeti kereteit (fordítók megtalálása, tárgyalás kiadókkal, a fordításra kiszemelt munkák előszerkesztése stb.) igyekszünk megteremteni, hogy aztán éveken át folyamatosan bocsáthassuk piacra az elkészült, a bölcsészettudomány minden ágát reprezentáló műveket.

BTK Kiadó

Közismert, hogy a mai magyar tudományos könyvkiadás mély és tartós válságban van. Az ilyen célra rendelkezésre álló támogatások országosan csökkennek, az értük folyó verseny viszont éleződik. Megváltoztatja könyvkiadási támogatási rendszerét az OTKA, és nem kizárt, hogy az

NKA többször meglebegtetett és küszöbön álló átszervezése is a pályázható források apadásával jár. A talpon maradt kiadók szenvednek, és gyakran drágán dolgoznak. Mindez különösen igaz az Akadémiai Kiadóra. Az elmúlt években szinte valamennyi számottevő kiadó vezetőjével tárgyaltam, és arra a következtetésre jutottam, hogy az akadémiai humán kutatóintézetek könyv- és folyóiratkiadási problémáinak legjobb megoldási módja az volna, ha a BTK kiadványrészlegét felfejlesztve létrehoznánk az MTA Bölcsész- és Társadalomtudományi Kiadóját. Ez a részleg már most is kvázi-kiadóként működik, magas színvonalon, jóval olcsóbban és rugalmasabban dolgozik, mint a „nagy” kiadók, és szerény apparátusa dacára terjesztési eredményei gyakran felülmúlják a kiadókéit. Az MTA elnökségével, illetékes osztályaival és könyv- és folyóiratkiadási bizottságával egyeztetve javaslatot fogok tenni arra, hogy az MTA erre a bázisra építve hozza létre a maga társadalomtudományi kiadóját. Ezzel számos olyan, évről évre visszatérő gondot (például az akadémiai folyóiratok finanszírozását) is orvosolni lehetne, amivel az akadémiai kutatóközösség hosszú ideje nehezen tud megbirkózni. Mindehhez az is szükséges, hogy az MTA elejétől végéig átgondolja és átalakítsa támogatási rendszerét, mert a javasolt megoldásnak csak akkor van értelme, ha a források zöme a saját publikációkat segítő piacra jutni.

„Digitális bölcsészet”

1. Nyílt hozzáférésű (Open Access) publikálás

Már az legidősebb kutatók között is többségbe kerülnek azok, akik felismerik és használják a digitális technika és az internet nyújtotta páratlan lehetőségeket. Szinte mindenki találkozott már azzal a mámorító érzéssel, hogy olyan könyveket és folyóiratokat, amelyeket korábban hónapokig vagy évekig hajkurászott a világban (merthogy hazai könyvtár nem rendelte meg őket), most pár perces keresés után könnyedén letölthet valamelyik honlapról vagy adatbázisból. Egyre több adatbázis áll a bölcsészek rendelkezésére, amelyekből a tudás és az információk csak néhány évvel ezelőtt is elképzelhetetlen tömegéhez juthatnak hozzá, és amelyeknek a keresőfelületei révén olyan összefüggéseket tárhatnak fel, amilyenekről a régi, manuális (cédulás) módszerekkel nem is álmodhattak. Sokan talán akkor jutottak el a modern technológia hasznosságának fel- és elismeréséig, amikor egy-egy írásukat feltették valamelyik közösségi oldalra, és döbbenet látták, hogy a korábbi öt-hat helyett akár több ezren is elolvasták őket. Mindezt csak azért bocsátottam előre, hogy világossá tegyem: az átlagos bölcsész is „normális”, és pontosan tudja, hogy a technológiai változás előnyös oldalaival élnie kell.

Sokan ezek közé sorolják az ún. „nyílt hozzáférésű” (Open Access, a továbbiakban OA) publikálást is, ami elvileg azt jelenti, hogy a felhasználó ingyen juthat hozzá azokhoz a kutatási eredményekhez, amelyeket közpénzből finanszíroztak. A rendszer alapelveit az ún. Berlin–Budapest–Bethesda nyilatkozatsorozatból szokták levezetni, és bevezetését a világ több kormánya és az EU is szorgalmazza. Az MTA az elsők között volt a tudományos művek nyílt hozzáférésű közzétételének szabályozásában. Az OA-t azonban nem a bölcsészettudományokra találták ki, és a szokásos módon a természettudományos publikációs gyakorlatot próbálták a bölcsészekre és a társadalomtudósokra kényszeríteni anélkül, hogy például legsajátlagosabb publikációs formájukat, a monográfiát figyelembe vették volna. A magyar gyakorlat az első években nem is tudott (és voltaképp ma sem tud) mit kezdeni vele. Nem véletlen, hogy az Egyesült Királyság Research Councilja is úgy foglalt állást, hogy a monográfiára nem kell az OA-t érvényesíteni. Ugyanakkor újabb projekteket éppen annak érdekében indítottak el, hogy a monográfiák OA közzétételére is működőképes és a minőséget is biztosítani képes kiadási-kiadói modelleket dolgozzanak ki (ld. pl. OAPEN 2008–2011; Open Humanities Press). Az eredmény azonban nem meggyőző. Ráadásul a legelterjedtebb megoldások láttán nem túlzás azt állítani, hogy az eredeti szép elveket legyőzték az üzleti érdekek. Az új rendszert a kiadói „túlhatalom” (a folyóiratok árának gátlástalan emelése stb.) megtörésére találták ki, de mára ez is a legerősebb kiadói konzorciumok martalékává vált. A korábbi kétszeres finanszírozás helyett ma gyakori a háromszoros, és a szerzőkre terhelt APC

(article processing charge) a magyar bölcészek számára horribilis, megfizethetetlen összegeket jelent. Csak néhány elrettentő példa (az „arany/gold” OA azt jelenti, hogy a hozzáférés e típusát a kiadótól a szerző vagy intézménye pénzért megvásárolja, így ellentételezve azt a hasznot, amit a kiadó a cikk kereskedelmi környezetben történő értékesítésétől várhatna):

Kiadó	Gold OA költsége/cikk
Cambridge University Press	600-2700 USD
Brill Academic Publishers	1700-2550 USD
De Gruyter	2450 USD
Emerald	1595 USD
Elsevier	500-5000 USD
Inderscience	3000 USD
Oxford University Press	1600-3400 USD
Palgrave Macmillan	2600 USD
Sage	3000 USD
Springer	3000 USD
Taylor&Francis	2950 USD
Taylor&Francis (Routledge)	2950 USD
Wiley	3000 USD

A könyvek „arany OA” árai még a folyóiratcikkekénél is magasabbak: 2450 dollár/fejezet a de Gruyternél, 640 font/fejezet az InTechnél, 5900 font/könyv a Manchester University Press-nél max. 80.000 szóig, továbbá könyvenként 11 ezer font a Palgravenél és 15 ezer euró a Springernél. Ezeket a költségeket sem a mai akadémiai finanszírozási rendszerben és fizetéssel dolgozó bölcészek, sem az intézeteik nem képesek megfizetni. Erre legfeljebb akkor lenne módjuk, ha mindenki csakis projektfinanszírozási rendszerben dolgozna, ahol a projekt költségvetése a publikációs kiadásokat is tartalmazná. Ez azonban nincs és remélhetőleg nem is lesz így, mert az a valódi alap kutatásokat egyszer és mindenkorra lehetetlenné tenné. Az MTA-tól igényelhető évi 1-2 milliós OA-támogatás szépségtapasznak sem elegendő. Az OA ma előírt gyakorlata ráadásul olyan üzleti modellt erőtelt rá a tudományos publikációk világára, melynek lényege a szerzői jogok kiiktatása. Az OA nem illeszthető be a szerzői jog jelenlegi szabályozásába (a szerzői jogok és a digitális világ összehangolása az Európai Unión belül is súlyos vitákat gerjeszt). A bölcsészettudományok esetében nemcsak az ún. „ismeretterjesztő” munkák, hanem a tudományos publikációk is a szűkebb szakmánál jóval szélesebb olvasóközönséghez szólnak, s ennek megfelelően mind a folyóiratok, mind a tudományos könyvek jelen vannak a kereskedelmi forgalomban. Az OA minden meghatározása – így az Európai Unió H-2020 programja kapcsán kiadott útmutató is (http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf) – egybehangzóan megállapítja, hogy a nyílt hozzáférés nem akadályozhatja a tudományos eredmények kereskedelmi hasznosítását. Egyébiránt a legújabb vizsgálatok azt mutatják, hogy a bölcészek köreiből nincs is túl nagy igény a monográfiák OA publikálására. Az OAPEN UK 1 vizsgálatból kiderül, hogy a kutatók zömének (75%) nincs OA monográfiája, és hogy még ennél is nagyobb arányban (82%) a nyomtatott változatot részesítik előnyben, ha mások műveit olvassák. E vizsgálatok azt is egyértelművé tették, hogy az OA állítólag legnagyobb erénye, hogy ti. jelentősen megkönnyíti a tudománymerést és -értékelést, a bölcészeknél nem érvényesül. A citációs szám a humántudományoknál jóval alacsonyabb és koncentráltabb, mint más területeken: 2005-ben az összes megjelent humántudományos cikk 0,5%-ára adták le a hivatkozások 20%-át és 7,2%-ára a hivatkozások 80%-át. A humántudományos területeken megjelent cikkek 82%-át egyáltalán nem idézik öt éven belül. E területen a kihalásra ítélt impact factornak sincs jelentősége és értelme. Az

OA publikálásra irányuló nyomás annak fényében is nehezen érthető, hogy jelenleg (2015. június) a Web of Science-ben szereplő OA folyóiratok száma 794, ehhez képest összesen 17066 Thomson Reuters-indexált folyóirat van, vagyis a tisztán nyílt hozzáférésű folyóiratok az utóbbinak mindössze néhány százalékát alkotják. És ami különösen fontos: a mostani feltételek mellett az OA publikálás kikényszerítése teljesen egyértelműen a „fejlett Nyugat” történelmileg szerzett előnyeinek fenntartásához, sőt a Nyugat és Kelet közötti ollónak a nyílásához vezetne.

Az elmondottakat és a hazai támogatási rendszerben kialakított szabályokat figyelembe véve szilárd véleményem, hogy a BTK publikációs és digitális publikációs tevékenysége csak a jelenlegi (voltaképpen előfinanszírozást jelentő) támogatási rendszerben tartható fenn. Amellett fogok érvelni minden fórumon, hogy a mostani folyóirat- és könyvkiadás támogatási rendszer maradjon meg. A kiadványokat ugyanis csak előfinanszírozással lehet előállítani; ha ez megszűnnék (és áttérnénk az egyébként irreális szerzői/intézményi megváltásra és ehhez a költségvetést nem emelnék számottevően), a kiadványok előállítására nem lenne többé fedezet, és mind a könyvsorozatok, mind a folyóiratok és azok szerkesztősegei rövid időn belül kimúlnának. A mostani rendszernek már része (mind az NKA-, mind az akadémiai pályázatok előírják), hogy a papíralapú kiadványokat záros határidőn belül repozitóriumban vagy honlapokon digitálisan is elérhetővé kell tenni. Ez az ún. „zöld út” – ahol az embargó lejártá után a publikáció korlátlanul hozzáférhetővé válik – ugyan hosszú távon szintén tönkretelheti a papíralapú publikációt, és ellene hat a kereskedelmi hasznosításnak, de jelenleg mégis az egyetlen járható út a hazai bölcsész tudományos könyv- és folyóiratkiadás és tudományos ismeretterjesztés pozíciójának megőrzésére és fejlesztésére. A „zöld open access”-szel kapcsolatban ugyanakkor az MTA-n belül gyors megoldásra vár a REAL és az intézetek közötti, a szellemi tulajdont is érintő jogi viszony. Az érvényes előírásoknak megfelelően az intézetek az MTA KIK által létrehozott és működtetett REAL-ba teszik le különböző formákban a szerzői műveket. Abba a REAL-ba, amelynek gazdája általunk hézagosan ismert felhatalmazás alapján saját digitalizációs és szellemi termékeket forgalmazó gyakorlatot folytat, de ami nincs összehangolva az intézetekével. Amíg az MTA nem kezeli azokat az ellentmondásokat, amelyek a főigazgatók szellemi vagyongazdálkodási kötelezettségei és az MTA KIK említett tevékenysége között állnak fenn, addig a kutatóközpont nem tudja feltétel nélkül a magáénak és a saját érdekében állónak tekinteni ezt a repozitóriumot.

2. Bölcsész adatbank

Az MTA BTK 2012. januári megalapítása óta a különböző tudományterületeket képviselő tagintézetek számára az egyik legkézenfekvőbb együttműködési területet kínálta az eddigi részadatbázisok egyfajta keretét jelentő adatbank (<http://www.btk.mta.hu/adatbazisok-adattarak.html>) kiépítése. A korábbi évek-évtizedek során létrejött, illetve folyamatosan születő – változatos tematikájú, egymástól eltérő logikájú és felépítésű – mintegy félszáz adatbázis egységes rendszerbe ötvözése, valamint internetes portálon való közkinccsé tétele megkerülhetetlen feladatunk. A továbblépés kiindulópontjaul egy olyan lekérdező felület fejlesztése kínálkozott, ahol metaadatokkal ellátva az eddigi adatbázisokat, lehetőség nyílik egy közös keresőmotor programozására. Az egységes keresőfelület segítségével a digitálisan feldolgozott és megjelenített adatbázisokban teljes keresést tudunk megvalósítani. A fejlesztés során a meglévő, nagyságrendileg mintegy félszáz tudományos adatbázis adatainak migrálását, újra feldolgozását is el kell végezni, mert vannak olyan adatbázisok, melyek ma már rendkívül elavult technológiával készültek (a fejlesztés értéke összesen 60 millió Ft).

Ez az együttműködés nem szorítkozik csupán a BTK-n belülré, hanem tudatosan törekszünk a más akadémiai kutatóközpontokkal való kapcsolattartásra: ezt a szándékot bizonyítja a 2015. május 14-én összakadémiai szinten megrendezett digitális adatkezelési műhelykonferencián való aktív részvételünk, valamint az ott elhangzottak alapján az akadémia vezetősége számára megfogalmazott memorandum mögé való állásunk. Ennek főbb célkitűzéseit magunkra nézve is vállalandónak tartjuk, többek között támogatjuk, hogy az MTA dolgoztasson ki a digitális adat- és

tartalomkezeléssel kapcsolatos szabályozási és minőségbiztosítási javaslatokat; váljon a tudományos adatok publikálása az egyéni és kutatóintézeti tudományos tevékenység elismerési és jutalmazási rendszerének szerves részévé; az MTA az infrastrukturális fejlesztések és pályázatok keretében támogassa, hogy ne csak digitalizálási, hanem komplex adatarchiválási tevékenységek valósuljanak meg; lehessen az MTA infra-pályázaton belül az infrastruktúrák személyi feltételeire is pályázni; valamint a kutatási és a nagyműszerek beszerzését célzó pályázatokban is legyen lehetőség, sőt szükséges a projektek során keletkező adatok hosszú távú kezelését megtervezni, erre anyagi támogatást biztosítani. (E gondolatsorból fontos kiemelni az elnyert infrastruktúra üzemeltetésének kérdését: ezeknek a berendezéseknek a karbantartása, amelyek a korszerű bölcsészettudományi munkához immár nélkülözhetetlenek, magas szintű szaktudást, sőt mérnöki ismereteket követel meg, amelyre minimális fedezetet egyelőre – támogatás híján – csak belső forrásátcsoportosítással tudunk előteremteni.)

Az eddigi adatbázisok folyamatos karbantartása mellett újabb területeket igyekszünk bevonni az akadémiai érdekszférába: ennek a törekvésnek az egyik példája az az idén májusban az örökösökkel aláírt együttműködési megállapodás, amelynek célja a hazai és nemzetközi tekintetben is kiemelkedő régészprofesszor és képzőművész életművének közkinccsé tételét szolgáló *László Gyula Digitális Archívum* létrehozása. Emellett elindítjuk a *Magyar Filozófiai Archívum* pilot projektjét és a régészeti helynévmutató adatbázis munkálatait is.

Az akadémián belüli közös gondolkodással párhuzamosan törekszünk eredményeinknek a *nemzetközi tudományosság* kereteibe való beillesztésére. Ezt szolgálta a cseh vezetéssel, osztrák, szlovák és magyar intézmények részvételével 2015 januárjában benyújtott H-2020-as pályázatunk (Pillar-program: *Pre-Industrial Landscape Research Environment*), amely közép- és kelet-európai adatbázis-fejlesztést tűzött ki célul, mely ugyan a magas értékelési pontszámok ellenére nem nyert támogatást, de ugyanezekkel a szereplőkkel szinte azonnal benyújtottunk egy a pályázat továbbfejlesztését szolgáló pályázatot (Pillar-Start-program: *EU Strategy for the Danube Region*), amelynek révén remélhetőleg egy év múlva sikerrel jelentkezhetünk majd ismét a nemzetközi történeti–régészeti–levéltári adatbázisok összehangolását célzó megmérettetésen.

Nemzetközi és hazai együttműködések

A BTK-nak jelenleg 27 együttműködési szerződése van, ezek közül 17 nemzetközi. A következő időszak fő feladata az, hogy a formális kereteket minél több tartalommal töltsük meg, és minél több közös projektet indítsunk el, illetve vigyünk végig. Az intézeti szintű kezdeményezések mellett ösztönözzük az egyéni kutatói kapcsolatépítést is, ami már eddig is sok értékes együttműködést hozott a BTK-nak. Ugyanakkor az intézetek is mindent megtesznek azért, hogy programjaikat nemzetközi kontextusban és együttműködésben alakítsák ki. Ennek jó és biztató mutatója, hogy az intézetek által 2015-ben legfontosabbnak tartott tervek 40-50%-a nemzetközi együttműködést igényel. Mindez cáfolja, hogy a magyar bölcsészek csak magyar témákkal foglalkoznának, vagy hogy magyar témáikat nem tudnák nemzetközileg „eladni”. A nemzetközi együttműködési irányokból csak néhány ígéretesebbet emelek ki. A regensburgi Institut für Ost- und Südosteuropaforschunggal és a müncheni Collegium Carolinummal létesített szerződés például azzal kecsegtet, hogy a *Történettudományi Intézet* Balkán-kutatócsoportja rövid időn belül akár regionális szervező központtá válhat (ami ráadásul idegen nyelvű publikálásunkat is nagymértékben elő fogja mozdítani). A *Történettudományi Intézet* Horthy-kor témacsoportjának tagjai közép-európai együttműködésben vizsgálják az első világháború és a nemzetépítés kapcsolatát a régióban, s ennek keretében bekapcsolódnak a Visegrádi Alap által támogatott „My Hero—Your Enemy” című nemzetközi konferenciasorozatba. A *Régészeti Intézet* ősrégészeti témacsoportján belül működő újkőkori kutatócsoport a Balkán és Közép-Európa között fontos közvetítő szerepet játszó Dél-Dunántúli tanulmányozza több európai jelentőségű lelőhelyen és komplex módon, és mindezt egy OTKA-pályázaton kívül három nemzetközi (pl. ERC) projekt

keretében a Deutsche Forschungsgemeinschaft Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituttal együttműködésben. A bronzkori kutatócsoport amerikai–lengyel–német együttműködésben, NKA támogatással folytatja közép-magyarországi településkutatási projektjét. A *Régészeti Intézet* archeogenetikai laboratóriuma ez évtől áttér az új, genom szintű szekvenálási technikákra; nemzetközi partnerek közreműködésével elkezdődik a klasszikus módszerekkel már vizsgált őskori szériák újraértékelése, folytatódik a magyar őstörténeti adatbázisban szereplő DNS-profilok mintagyűjtése és a történeti korú fertőzések molekuláris patológiai kutatása. A *Filozófiai Intézet* akadémiai bilaterális pályázat keretében krakkói partnerrel vizsgálja a fizika filozófiáját (The Budapest-Krakow Research Group on Probability, Causality and Determinism, honlapja: < <http://bp-k.tumblr.com/> >), varsói partnerrel pedig a nemesi hagyományok szerepét a mai lengyel és magyar politikai gondolkodásban. A *Zenetudományi Intézet* elkészíti a régi zenetörténet-kutatás több külföldi ének-adatbázissal összekapcsolható új honlapját, a Hungarian Chant Database-t (HCD); ez az internetes felület részletesen ismerteti mind a CAO-ECE (Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae), mind a Gradualia programok tudományos koncepcióját, és valamennyi, azok keretében inventarizált zsolozsma-, illetve miseforrás tartalmát kereshető formában teszi közzé. Az *Irodalomtudományi Intézet* reneszánsz osztálya új tanácskozás-sorozatot indít *Az értelmezés hatalma I–III.* címmel, amely a Refo500 fórumain kap majd nemzetközi figyelmet. A *Néprajztudományi Intézet* lezárja a „Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében” című, OTKA által támogatott kutatást. E program a kisközösségek szerveződéseit, lokális identitásait, másság-értelmezéseit, nemzetközi kapcsolatépítési stratégiáit, határátjárási gyakorlatait, történeti emlékezetét és kulturális emlékezetépítési stratégiáit vizsgálja. Ugyanezen intézet „Hagyomány és modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák, vallási jelenségek, táj- és környezetérzékelés” című programjában terepmunkák és etnológiai vizsgálatok szerepelnek Szibériában, valamint Közép- és Délkelet-Ázsiában. Az intézet munkatársai tagjai a Nemzetközi Sarkkutató Tanács keretén belül működő Nemzetközi Permafroszt Szövetség „Permafrost and Culture” nevű kutatócsoportnak is.

A BTK és intézetei, valamint egyes munkatársai tagsággal bírnak többek között a Művészettörténeti Intézetek Nemzetközi Szervezetében (RIHA), a Nemzetközi Etnológiai és Folklór Társaságban (SIEF), a Történész Világszervezetben (CISH), a Refo500 nemzetközi konzorciumban, az ICOM Magyar Nemzeti Bizottságában, a francia Centre d’histoire et de prospective militaires-ben (CHPM), a Zenei Könyvtárak Nemzetközi Szövetségében stb. A kutatóközpont adja az Association Internationale d’Etudes du Sud-Est Européen nemzetközi bizottságának magyar képviselőjét és a Geisteswissenschaftliche Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas tudományos tanácsának elnökét. Az intézeti munkatársak számos nemzetközi testületnek, szerkesztőbizottságnak tagjai, de ezen a téren még bőven van javítanivalónk. A BTK növekvő számban fogad – főleg rövid távra – külföldi kutatókat, és egyre többször lát vendégül olyan vendégprofesszorokat, akik nemcsak alkalmi előadásokat, hanem intézeti szemináriumokat is tartanak. Ezeket a hasznos kapcsolati formákat a jövőben bővíteni kívánjuk. Idén első ízben szerepeltünk sikerrel azon a pályázaton, ahol kiemelkedő külföldi kutató több hónapos meghívására lehetett komoly összeget elnyerni. Ennek keretében Külső Tanácsadó Testületünk elnökasszonya, Olga Khavanova jön hozzánk, és a *Történettudományi Intézetben* dolgozó partnerével közös kutatásokat fog végezni.

Nemzetközi téren fontos feladatommak tekintem a történész vegyes bizottságok helyzetének rendezését. Ezek a testületek az utóbbi években valahogy „kiestek” az MTA rendszeréből, és csupán a BTK sokrétű támogatásával tudtak talpon maradni (jelenleg hat ilyen bizottság működik, de újjászervezés alatt áll a magyar–lengyel és magyar–ukrán vegyes bizottság). A történészek döntő többsége fontosnak és fenntartandónak tartja ezt az együttműködési formát, de források nélkül ez egyre nehezebb. Ezért már felvettem a kapcsolatot a Történettudományi Bizottsággal és

az MTA II. osztályával, és javasoltam, hogy közös erővel keressünk hosszú távú megoldást a problémára. Erre vonatkozó javaslatainkat együttesen fogjuk az MTA vezetése elé terjeszteni, és ezzel remélhetőleg ismét szilárd szervezeti és pénzügyi hátteret tudunk biztosítani a bizottságok munkájához. Diplomáciai fontossága miatt kiemelt támogatásban részesült – és némi adminisztrációs huzavonát követően részesül 2015-ben is – a magyar–szerb vegyes bizottság. Az orosz források és az ottani kutatások jelentősége miatt a közeli jövőben szükséges lesz újraéleszteni a magyar–oroszl kétoldalú tudományos kapcsolatokat is.

Ami a hazai kapcsolatokat illeti, nincs olyan nemzeti jelentőségű intézmény, amellyel ne lenne valamilyen formában együttműködésünk. Külön kihívást jelentenek az elmúlt években megszorított, kormányzati támogatással felállított, elsősorban bölcsészeti- és társadalomtudományi profilú intézmények. Ezekkel rivalizálás helyett együttműködésre törekszünk, öntudatosan képviselve szakmai értékeinket.

Humánpolitika, kutatói életpálya

Megbízott és kinevezett főigazgatóként egyik legfőbb törekvésem a kutatói állomány minőségének javítása volt. 2012-ben személyről személyre végrehajtottuk a teljes állomány „revízióját”, és ennek nyomán karcsúsítottuk az adminisztratív munkaerőt. Meghirdítettük a KKK-programot, vagyis a „képzettebb, kevesebb, korban kiegyensúlyozottabb adminisztrációt”. Nemzetközileg is elismert kutatókat alkalmaztunk, s ezután is ezt a politikát kívánjuk folytatni. Jelentős fiatalítást hajtottunk végre, miközben az idős és tekintélyes kutatók közül 12 fő professor emeritus, 3 fő pedig intézeti senior lett (ahogy már említettem, a kutatóközponti korfa kiegyensúlyozottnak tekinthető). A személyi állományt érintő kérdésekben (SzMSz, szabályzatok, tudományszervezés, szociális ügyek) nem formális, hanem érdemi, folyamatos konzultációt folytattunk a Közalkalmazotti Tanáccsal.

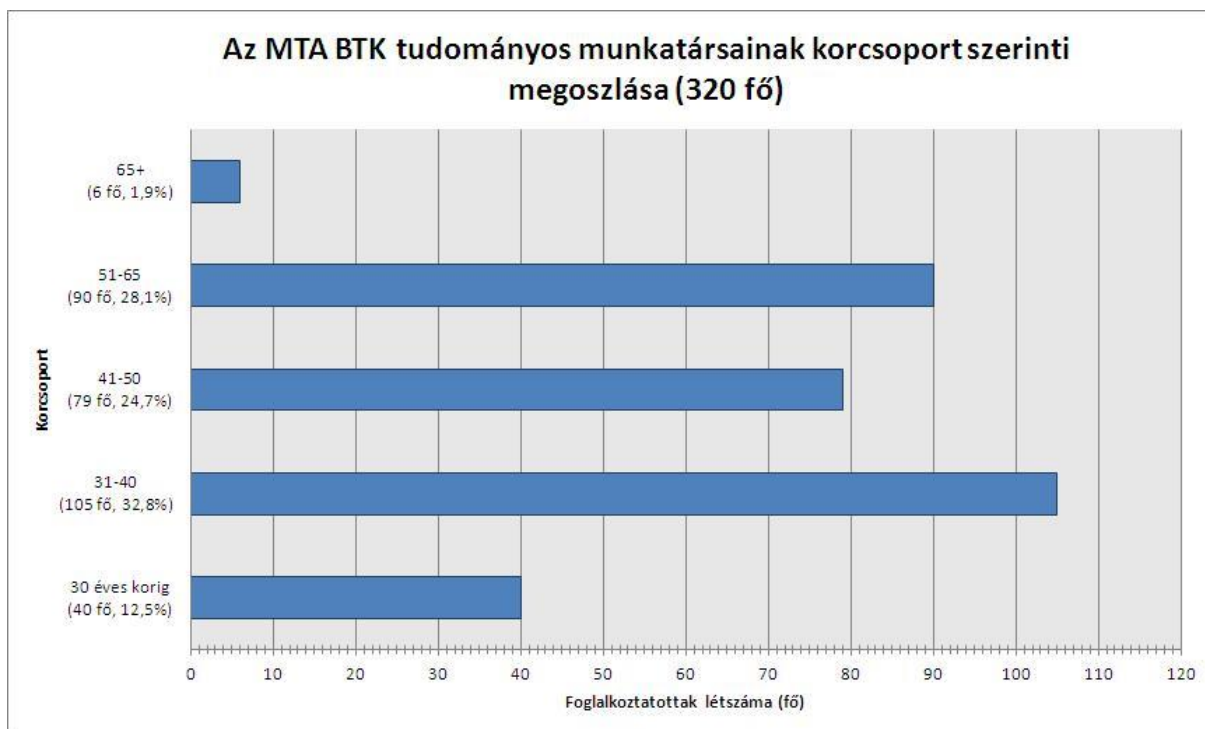
A ciklus elején akadémiai belső pályázaton nyert támogatással rendeztük a bérelmaradásokat, és mindenki azt a fizetést kapta, ami a törvényi előírások szerint jár neki. A fiatal kutatókat (és a PhD-hallgatókat) azzal támogattuk, hogy doktori iskolai költségtérítési díjukat a BTK évről évre magára vállalta. A családosokat – ahogy eddig is – ezután is iskolakezdési támogatásban részesítjük. A nem tudományos besorolású, ún. tudományos szolgáltató kollégák továbbképzését és folyamatos tanulását eddig is pártoltuk és továbbra is ösztönözni kívánjuk. Mindent megteszünk a kiemelkedő kutatók itthon tartása vagy hazatérése érdekében. Legnagyobb gondunk, hogy a teljesítménnyel arányos, differenciált bérezés a jelenlegi rendszerben alig oldható meg; ezért a legjobbakat minden lehetséges módszerrel, anyagilag és erkölcsileg is igyekszünk kiemelten támogatni, hogy érezzék: érdemes átlagon felüli teljesítményt nyújtani. Nyilvánvaló, hogy az éleződő nemzetközi versenyben hosszabb távon nem tartható az a helyzet, hogy a kutatói szféra bérszintje több mint másfél évtizede nem változott érdemben. Az országnak, a mindenkori kormánynak el kell döntenie, hogy kell-e neki a kutatói réteg, s ha igen, akkor áldoznia is kell rá, különben a legjobbak, a legversenyképesebbek itt fognak hagyni bennünket.

Az elmúlt időszak egyik legfontosabb eredménye, hogy a hét diszciplínát összefogó kutatóközpontban – az érintettek bevonásával – sikerült egységes minősítési rendszert kidolgozni, melyet a KUTTA és a Közalkalmazotti Tanács is jó szívvel támogatott. Az új szabályzat egyaránt rögzíti az általános elvárásokat, valamint az egyes tudományos munkakörökben teljesítendő követelményeket. A széles körű egyeztetés során kimunkált szabályzat azonban csak részben töltheti be funkcióját, legtöbbször csak – a jogszabályok által minimálisan elvártan – a munkatársak teljesítményének megfelelőségét igazolja, de például az előléptetések, illetve a kiemelkedő teljesítmények honorálása kapcsán már nem jut kellő szerephez. Ennek hátterében pénzügyi problémák állnak. Mint említettem, a kutatóközpont megalakulásakor jórészt sor került az elmaradt törvényi előresorolások rendezésére, de az azóta esedékessé vált előléptetésekre nem áll rendelkezésre fedezet. A 2012-től következetesen végigvitt humánpolitikai lépések

eredményeként sokat javult a kutatói korfa, ezzel együtt azonban a mégoly tehetséges kutatók is alacsony (tudományos segédmunkatársi, illetve tudományos munkatársi) pozícióban ragadtak, hiszen a jelenlegi költségvetés még a törvényi kötelező előresorolásokra (pl. főmunkatárs 1–3, tudományos tanácsadó 1–3) sem nyújt kellő fedezetet. Ezért a következőkben minden erőnket arra kell összpontosítani, hogy az előrelépés feltételeit megteremtsük, de ezt a BTK aligha tudja az MTA vezetése (vagy a kormány) segítségével nélkül megoldani. Újabb hírek szerint a kormányzat tervezi az egyetemi oktatói bérek rendezését. Mivel az akadémiai nomenklatúra a Kjt.-ben szorosan összefügg az egyetemivel, erőteljesen fel kellene lépni annak érdekében, hogy a rendezés az akadémiai szférára is terjedjen ki, és hogy ennek fedezetéhez plusz forrásként juthasson hozzá az intézményhálózat. Megítélésem szerint a hosszú távú akadémiai kutatások és a kutatói életpálya tervezhetősége szempontjából jelenleg a közalkalmazotti státus a legelőnyösebb, de ezt például egy ágazati törvénnyel finomítani lehetne olyan módon, hogy az jobban, határozottabban jutalmazza a kiváló kutatókat, és megkönnyítse a kutatói pályára alkalmatlanok elbocsátását. Természetesen ehhez elsődlegesen meg kell teremteni a törvényi előresorolásokat, illetve a kiemelt juttatások intézményi költségvetési fedezetét.

Addendum

Ezt a pályázatot a kiírásnak megfelelően az MTA BTK főigazgatói beosztásának elnyerésére nyújtom be. Kötelességem jelezni, hogy amennyiben az arra hivatott testületek és személyek méltónak találnak rá, és az MTA elnöke kinevez, úgy feladatomat az eddigi módon, a Történettudományi Intézet igazgatói posztjának ellátásával párhuzamosan végezném.

Szentendre, 2015. augusztus 6.

Fodor Pál